

Lesmateriaal voor leiders bij

Het verhaal van Maarten Luther

Inhoudsopgave

Inleiding bij de serie De Fakkeldragers	3
Samenvatting van De Fakkeldragers: Het verhaal van Maarten Luther	4
Lesplan bij Het verhaal van Maarten Luther	5
Deel 1: Een wereld die verandert	
Deel 2: Een verandering van hart	
Deel 3: Een verandering van positie	
Deel 4: De verandering in ons	

Brief aan ouders

Extra materiaal

Sleutelfiguren in het leven van Maarten Luther

Middeleeuwse monnik: de wereld van Maarten Luther

Maarten Luther Tijdlijn

Afleveringen van De Fakkeldragers: Helden van geloof

Antwoorden op de vragen in het lesmateriaal
voor leerlingen

Inleiding bij de serie De Fakkeldragers

Een Fakkeldrager: iemand die zich toewijdt aan het dienen van God en aan het doorgeven van het licht van het evangelie, ook als het moeilijk wordt.

Tegenwoordig hebben kinderen geen gebrek aan helden. Van Hollywoodsterren, popsterren en atleten: op het eerste gezicht lijken er meer dan genoeg helden te zijn waar ze uit kunnen kiezen. De helden uit de populaire cultuur maken onze kinderen wijs dat de belangrijkste doelstellingen van het leven bestaan uit lichamelijke volmaaktheid, financieel succes en beroemd zijn. De normen en waarden die zij presenteren staan vaak lijnrecht tegenover de maatstaven die ouders op hun kinderen over willen brengen. Hoewel er dus geen gebrek aan helden bestaat, bestaat er wel een enorm tekort aan helden die het waard zijn om na te volgen.

De serie De Fakkeldragers reikt kinderen helden aan, waar ze op kunnen vertrouwen. Deze helden hebben daadwerkelijk een groots leven geleid, een leven dat wordt gekenmerkt door morele diepgang, een sterk karakter en door een onwrikbare toewijding aan Christus. Door de worsteling en de stappen van gehoorzaamheid van deze helden te bestuderen, worden wij uitgedaagd om een leven van geloof te leiden. Het is ons oprechte verlangen dat ook kinderen deze 'fakkeldragers' leren kennen en daardoor uitgedaagd zullen worden om de grootste fakkeldrager onder hen, Jezus Christus, in zijn voetstappen te volgen. Als u meer te weten wilt komen over de missie van deze serie en als u meer materiaal in handen wilt krijgen, bezoek dan onderstaande website:

www.defakkeldragers.nl

Samenvatting van De Fakkeldragers: Het verhaal van Maarten Luther

---

De jonge Maarten Luther heeft een veelbelovende toekomst voor zich. Met zijn geniale verstand en zijn natuurlijke talent voor debatteren is het duidelijk dat Maarten een uitstekende jurist kan worden. Wat het geloof betreft zit Maarten echter nog vol twijfel. Hoewel hij een goede katholiek is en gehoorzaam is aan alle leerstellingen van de kerk, is Maarten bovenal bang voor de toorn en het oordeel van God.

Maarten Luther bidt tijdens de Rijksdag te Worms

Tijdens een vreselijke storm, die hem bijna het leven kost, ziet Maarten zijn onzekerheid onder ogen en belooft hij God plechtig om monnik te worden. Hij sluit zich aan bij een Augustijner klooster in het Duitse Wittenberg, waar hij al snel wordt aangesteld als hoogleraar van de nieuwe universiteit van Wittenberg. Hoewel hij zich aan dit leven als monnik overgeeft, lukt het hem niet om zijn diepste probleem te overwinnen en blijft hij worstelen met de ware natuur van de verlossing.

Pas als hij de brief van Paulus aan de Romeinen voor de honderdste keer bestudeert, begint het hem te dagen: zijn verlossing hangt niet af van zijn eigen werken, maar van het werk van Degene die als mens voor hem leefde en stierf - Jezus! Het gaat om Maartens geloof in Jezus en niet om zijn eigen goede werken.

Maarten begint dit inzicht te onderwijzen aan de studenten om hem heen. Dit gebeurt ongeveer op hetzelfde moment dat de corrupte kerk van Rome haar campagne van de verkoop van vergeving door middel van aflaten begint uit te breiden. Maarten beseft dat deze praktijk volledig in strijd is met het onderwijs van de Schrift. Hij schrijft zijn 95 stellingen tegen de verkoop van aflaten. Om een academische discussie op gang te brengen, spijkt hij de stellingen aan de deur van de kerk van Wittenberg.

Terwijl zijn argumenten in goede aarde vallen bij het volk en tot afkeur leiden bij de godsdienstige autoriteiten, laat Maarten zonder opzet een grote beweging ontvlammen, die leidt tot de Reformatie. Dit drukt een stempel op Maarten en al snel probeert de kerk over te gaan tot zijn excommunicatie en vervolging. Heeft Maarten de moed om voet bij stuk te houden, zelf als dat zijn dood betekent?

Lesplan voor Het verhaal van Maarten Luther

Bereid je voor om dieper te graven in het verhaal van Maarten Luther, die zich sterk bleef maken voor het Woord van God, ook toen de katholieke kerk door middel van 'aflaten' vergeving probeerde te verkopen. Ons verhaal speelt zich af in het zestiende eeuwse Saksen (tegenwoordig Duitsland). Terwijl we ons verdiepen in het verhaal van Maarten, zullen we ook nadenken over Gods kracht, die in staat is om een verandering in ons hart en in de wereld te bewerken. Dit strekt zich uit over vier lessen, die elk gekenmerkt worden door een zorgvuldig geselecteerd Bijbelvers. Volg onderstaande eenvoudige stappen en haal op die manier het meeste uit deze aflevering van De Fakkeldragers!

1. BESTUDEER

Het verhaal van Maarten Luther nog voor je de dvd aan je leerlingen laat zien. Dit zal je helpen om de voornaamste thema's en de 'onderwijsbare momenten' van de dvd te herkennen. Het stelt je in staat om eventuele vragen van de leerlingen te beantwoorden. Ons thema voor deze serie is Verandering door Christus. We zullen vier subthema's onder de loep nemen:

Les 1:

Een wereld die verandert - Zelfs als alles om ons heen verandert, blijft de waarheid dezelfde.

Les 2:

Een verandering van hart - Gods Woord neemt de last van ons af om onszelf te redden.

Les 3:

Een verandering van positie - We worden totaal vernieuwd als Jezus ons redt.

Les 4:

De verandering in ons - Gods genade beïnvloedt de manier waarop we leven.

2. BESTUDEER

Bestudeer de extra hoofdstukken. Kom meer te weten over dit waar gebeurde verhaal, door de volgende extra hoofdstukken door te nemen: Sleutelfiguren op bladzijde 16, De middeleeuwse monnik: de wereld van Maarten Luther op bladzijde 18 en de Tijdlijn op bladzijde 19.

3. SELECTEER

Selecteer en PREPAREER lesmateriaal. Onze vier lesplannen zijn ontwikkeld om kinderen te leiden op een geloofsreis met Maarten Luther. Met het brandpunt op Gods vergeving en verlossing is deze studie bedoeld om kinderen en/of leerlingen duidelijk te maken dat ze hun vertrouwen op Hem kunnen stellen, zelfs in een wereld die voortdurend verandert. Voel je vrij om het materiaal te combineren of de volgorde ervan te veranderen als dat met het oog op jouw groep en de beschikbare tijd beter uitkomt. Al het materiaal is reproduceerbaar en ontwikkeld om kinderen te helpen bij het toepassen van de lesthema's.

AANTEKENING

Voor elke les is er speciaal materiaal nodig. Om je groep inzicht te geven in de manier waarop de Reformatie de muzikale aanbidding heeft beïnvloed en veranderd, moedigen we je aan om een gastmuzikant uit te nodigen, die in de derde les een korte geschiedenis presenteert en vervolgens een aantal van Luthers liederen speelt en zingt. Maak ter voorbereiding op deze les gebruik van de interviewvragen, die terug te vinden zijn in het lesmateriaal voor de leerlingen.

Les 1: Een wereld die verandert

BRANDPUNT

Zelfs als alles verandert, blijft Gods waarheid dezelfde.

THEMA-VERS

'Hij heeft ons getrokken uit de macht van de duisternis en overgezet in het Koninkrijk van de Zoon van Zijn liefde. In Hem hebben wij de verlossing, door Zijn bloed, namelijk de vergeving van de zonden.' Kolossenzen 1:13-14

VOORBEREIDING

Voor de WAKKER-HET-VUUR-AAN-BIJBELTIJD heb je twee glazen schalen nodig, papier, water, lucifers en een lucifersdoosje. Print of schrijf het thema-vers op een klein strookje papier, wikkel het om een lucifer en stop het in het lucifersdoosje. Voor het VIJF-REDENEN-project maak je kopieën van bladzijde 8 en knip je wat stukjes lint, waarmee je de rollen straks dicht kunt knopen.

SPROOKJESPRET

Verdeel de leerlingen in kleine groepen en laat ze een lijstje maken van dingen die je terugvindt in sprookjes (kastelen, koningen, reuzen enzovoorts) of maak één grote lijst op het bord.

Zeg: Veel van deze dingen zijn fantasie, maar andere dingen, die je gezien zou hebben als je in de Middeleeuwen leefde, zijn echt.

Vraag: Zou je graag in de Middeleeuwen hebben willen leven? Waarom wel of waarom niet?

KRUISWOORDPUZZEL MIDDELEEUWEN

Geef de leerlingen de opdracht om de Engelstalige kruiswoordpuzzel op bladzijde 3 van het lesmateriaal voor leerlingen te maken.

Vraag: Zou je graag in de Middeleeuwen hebben willen leven nu je wat meer over die tijd weet? Waarom wel of waarom niet?

ONDERWIJS - DE WERELD VAN MAARTEN LUTHER:

Zeg: Als we over de Middeleeuwen spreken, denken we al snel aan ridders, prinsessen en draken. Maar hoe zit het met nonnen en monniken? Denk je weleens aan de kerk als een wezenlijk onderdeel van deze periode? Laten we dat nu gaan onderzoeken.

Leg de historische context uit en maak daarbij gebruik van bladzijde 18 van het lesmateriaal voor leiders.

Zeg: Zo zag het leven er 500 jaar geleden uit, maar alles stond op het punt om te veranderen - allemaal vanwege een Duitse monnik uit een klein plaatsje, die rondliep met grote vragen over zonde en over de ware betekenis van redding. Zijn naam is Maarten Luther en we zullen straks meer over hem te weten komen.

WAKKER-HET-VUUR-AAN-BIJBELTIJD

Plaats twee glazen schalen op een tafel, zodat de hele groep het goed kan zien. Verfrommel wat papier en leg het in beide schalen. In één schaal giet je zorgvuldig water over het papier totdat het doorweekt is.

Vraag: Wat heb je nodig om vuur te maken? (Hout, papier, lucifers enzovoorts.) Wat gebeurt er volgens jou als ik in beide schalen een brandende lucifer leg?

Zeg: Als je niet beschikt over het juiste materiaal en de juiste omstandigheden, dan kan het heel moeilijk zijn om vuur te maken. (Demonstreer dat door een lucifer af te steken en die op het natte papier te leggen.) Maar als de omstandigheden gunstig zijn, zal het vuur zich snel ontwikkelen en verspreiden! (Demonstreer dit door het droge papier aan te steken.)

Hetzelfde geldt voor ons hart. Laten we daar eens naar kijken aan de hand van het thema-vers van vandaag.

Pak het lucifersdoosje en vraag een van de leerlingen om het doosje open te schuiven, de lucifer met het vers eruit te nemen en Kolossenzen 1:13-14 voor te lezen.

Vraag: Wat is 'de macht van de duisternis'? (De wereld onder de macht van Satan.) Wie heeft ons daaruit bevrijd? (God, specifiek de Vader.)

Discussie: Wat betekent vers 14, dat zegt dat 'wij de verlossing hebben, de vergeving van de zonden' door Jezus? Waarom is dat belangrijk?

Zeg: Het is net als de lucifer op het droge papier. Als de Heilige Geest in ons hart werkt, gebeuren er onvoorstelbare dingen! Zoals 2 Timoteüs 1:9 uitlegt, is het 'niet overeenkomstig onze werken, maar overeenkomstig Zijn eigen voornemen en genade.' Als de Bijbel over vergeving van zonden en de verlossing door Jezus spreekt, gaat het altijd over wat JEZUS deed om dit te volbrengen en nooit over onze eigen werken. Het enige wat wij kunnen doen is

geloven - en erop vertrouwen dat God het is die onze redding tot stand brengt. In onze volgende lessen zullen we aan de hand van onze geloofsheld ontdekken hoe belangrijk het is dat GOD al het verlossingswerk doet.

BEKIJK VAN TEVOREN HET VERHAAL VAN MAARTEN LUTHER:

Zeg: Stel je een duistere tijd voor in de kerkgeschiedenis, waarin leiders van de kerk hun positie gebruikten om meer geld en meer macht voor zichzelf te krijgen. Er moest iets aan gedaan worden - en volgende week zullen we een dvd van een half uur bekijken over Maarten Luther, de monnik die door God gebruikt werd als de lucifer om het vuur van verandering te ontsteken. Laten we met z'n allen een kort fragment bekijken.

Speel het korte fragment aan het begin van de dvd af.

PROJECT - VIJF REDENEN

Deel kopieën uit van het blad op pagina 8. Vraag de leerlingen om elk vijf redenen te bedenken waarom anderen ook moeten komen om Het verhaal van Maarten Luther te bekijken. Laat ze die redenen op de uitnodiging schrijven. De leerlingen kunnen de uitnodigingen daarna inkleuren en verfraaien zoals ze dat zelf graag willen. Als ze klaar zijn rol je de uitnodigingen op en knoopt ze dicht met linten. Geef de leerlingen de opdracht om een vriend of vriendin met behulp van deze uitnodiging te overtuigen om ook te komen!

AFSLUITEND GEBED

Lieve Jezus, dank U wel voor wat U deed aan het kruis - voor uw offer en uw liefde. Het is voor ons de enige manier om bij U in de hemel te zijn. We bidden voor open oren en harten, zodat we zullen horen wat uw Woord ons de komende paar weken zal leren. Amen.

We willen heel graag dat jij ook komt

We willen heel graag dat jij ook komt om samen met ons het verhaal van Maarten Luther te bekijken.

We willen dat graag om de volgende redenen:

I.

II.

III.

IV.

V.

DATUM:

TIJD:

PLAATS:

Les 2: Een verandering van hart

BRANDPUNT

Bekijk Het verhaal van Maarten Luther en bedenk hoe groot de opluchting is als je eindelijk beseft dat je niet jezelf hoeft te redden.

THEMA-VERS

'Want uit genade bent u zalig geworden, door het geloof, en dat niet uit u, het is de gave van God; niet uit werken, opdat niemand zou roemen.' Efeziërs 2:8-9

VOORBEREIDING

Zorg ervoor dat alle apparatuur goed is aangesloten, zodat je De Fakkeldragers: Het verhaal van Maarten Luther aan de leerlingen kunt laten zien. Druk het thema-vers van deze les af, leg het in het lucifersdoosje en verstop het ergens in je lokaal voor de WAKKER-HET-VUUR-AAN-BIJBELTIJD. Neem een zak snoep mee of andere leuke prijsjes voor het spel HIER STA IK.

Zorg dat je plakband bij de hand hebt voor het DRIE STELLINGEN DEBAT, zodat de leerlingen hun stellingen op kunnen plakken. Als je het allemaal wat echter wilt laten lijken, neem dan een houten plank mee, een hamer en voldoende spijkers voor alle leerlingen!

TERUGBLIK

Vertel opnieuw over de concepten rond de katholieke kerk en Europa in de Middeleeuwen, die we in de vorige les geleerd hebben.

ACTIVITEIT- DRIE STELLINGEN DEBAT

Verwijs je groep naar bladzijde 4 van het lesmateriaal voor leerlingen. Geef een voorbeeld van een 'stelling' en help de leerlingen op weg om creatief te denken. ('Ik maak hierbij bekend dat niemand uit deze groep mag spreken voordat hij of zij een vinger heeft opgestoken en een halve minuut heeft gehinkeld.') Als de leerlingen een paar serieuze en een paar grappige stellingen hebben bedacht, geef ze dan de tijd om hun ideeën op de proef te stellen en te verdedigen. Voeg zelf bezwaren toe als veel van hun regels op elkaar lijken. Kweek een sfeer voor discussie, indien mogelijk!

INTRODUCEER DE DVD: ZEG

Toen onze geloofsheld zijn 95 stellingen schreef, wilde hij daarmee een discussie op gang brengen, een gesprek over de ideeën die hij presenteerde, net zoals wij dat zojuist hebben gedaan. Hij had niet verwacht dat de woorden die hij geschreven had veel meer dan een discussie zouden veroorzaken: ze

veroorzaakten het begin van wat wij nu de Reformatie noemen! Terwijl jullie de dvd bekijken, wil ik dat jullie nadenken over de vraag: Is mijn mening belangrijk?

VERTOON

de hoofdfilm op deze dvd, die een half uur duurt, genaamd De Fakkeldragers: Het verhaal van Maarten Luther.

VRAGEN VAN LEERLINGEN

Gun de leerlingen de tijd om de film te verwerken en stel vragen over hun indrukken en over de inhoud.

NADERE DISCUSSIE

Leid de discussie door gebruik te maken van de toepasselijke vragen die je terugvindt op bladzijde 5 van het lesmateriaal voor leerlingen, onder de kop 'Graaf in het verhaal!' Voor verdere vragen verwijst je de leerlingen naar de vier vragen op bladzijde 6 van hetzelfde lesmateriaal, onder de kop 'Graaf dieper'.

WAKKER-HET-VUUR-AAN-BIJBELTIJD

Daag je leerlingen uit om op zoek te gaan naar het verstopte lucifersdoosje. Als ze het gevonden hebben, laat je ze bij elkaar zitten en lees je Efeziërs 2:8-9 voor.

Vraag: Hoe worden we gered van onze zonden? Wie heeft het gezag om ons vergeving en redding te schenken? Waarom is dit belangrijk voor ons?

Zeg: De apostel Paulus schreef deze verzen in een brief aan de kerk van Efeze, om uit te leggen hoe ver wij van God verwijderd zijn als we Hem niet kennen. Aangezien we 'dood zijn door de overtredingen' (2:5) kunnen we God niets aanbieden om onszelf waardig te maken of waardoor we verlost zouden kunnen worden. Sterker nog, de Bijbel zegt dat onze goede werken zonder Hem als 'een bezoedeld kledingstuk' zijn (Jesaja 64:6). Op grond van zijn grote liefde is alleen Hij in staat om ons te redden en ons 'levend te maken met Christus'. Alleen Hij kan ons, en alles wat we doen, verlossen. Dit is de grootste verandering van hart die een mens kan ontvangen!

Vraag: Welke verandering van hart ontving Maarten Luther? Kun jij je een dag herinneren waarop je tot Jezus bad om jou te vergeven en je te redden van je zonden? Ervoer je toen een verandering in je hart? Als je Jezus nog nooit gevraagd hebt of Hij jouw zonden wil vergeven, dan is dit een geweldig moment om dat te doen!

SPEL - HIER STA IK: ZEG

Er zijn momenten in ons leven waarop het lijkt alsof we net als Maarten heen en weer geslingerd worden. Hoe kunnen we standvastig zijn als zulke problemen zich voordoen? Zullen we in staat zijn om net als Maarten voet bij stuk te houden? Laten we een spel spelen om te zien of jij standvastig kunt blijven!

Zet een wekker op 15 seconden en verdeel de leerlingen in groepjes van twee. Laat ze tegenover elkaar gaan staan. Laat één van elk tweetal op één been gaan staan. Als iedereen er klaar voor is, moet de rest proberen om de partner op één been uit balans te krijgen, zonder hem of haar omver te duwen. Toezicht van de leider is aanbevolen bij dit spel! Als de aanvaller wint roept hij of zij: 'Gewonnen!' Als de verdediger wint roept hij of zij: 'Hier sta ik!' (De persoon die met beide benen op de grond staat, zou makkelijk moeten winnen.) Als de 15 seconden voorbij zijn ontvangt elke winnaar een prijs. Stel de wekker opnieuw in en laat elk tweetal van rol wisselen. Je kunt de duur van het spel makkelijk uitbreiden door de leerlingen van been of positie te laten wisselen.

ACTIVITEIT - REFORMATIE RETORIEK WERKBLAD

dat je terug kunt vinden op bladzijde 7 van het lesmateriaal voor leerlingen.

BRIEF AAN OUDERS

Geef de leerlingen een exemplaar van deze brief. Aan de hand van deze brief zullen de ouders de lessen die je de leerlingen geeft beter begrijpen (blz. 15 in het lesmateriaal voor leiders).

AFSLUITEND GEBED

Lieve Jezus, dank U wel dat u ons hart verandert door uw grote genade en liefde. We danken U dat U ons vergeving aanbiedt als een geschenk, omdat we die vergeving nooit zelf kunnen verdienen. Geef ons alstublieft de moed om het goede nieuws over uw geschenk van redding te delen met mensen die U nog niet kennen. Amen.

VOORUIT PLANNEN

Bereid je vast voor om de gast te ontvangen voor het interview in de volgende les en verzamel vast het materiaal voor het PROJECT 'EEN VASTE BURCHT', dat je terug kunt vinden op de bladzijden 10 tot en met 12 van het lesmateriaal voor leerlingen.

Les 3: Een verandering van positie

BRANDPUNT

We worden totaal vernieuwd als Jezus ons redt.

THEMA-VERS

'Want ik schaam mij niet voor het Evangelie van Christus, want het is een kracht van God tot zaligheid voor ieder die gelooft... Want de gerechtigheid van God wordt daarin geopenbaard uit geloof tot geloof, zoals geschreven is: Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven.' Romeinen 1:16-17

VOORBEREIDING

Verzamel het materiaal voor het PROJECT 'EEN VASTE BURCHT', dat je terug kunt vinden op de bladzijden 10 tot en met 12 van het lesmateriaal voor leerlingen. Bereid het Bijbelvers voor, stop het in het lucifersdoosje en verstop het ergens in het lokaal.

TERUGBLIK

Gebruik bladzijde 8 van het lesmateriaal voor leerlingen (FILMBEELDEN DOOR ELKAAR) om terug te kijken op het verhaal van Maarten Luther. Moedig de leerlingen aan om de belangrijkste details van het verhaal te noemen, gericht op de dingen die ze al weten over Maartens leven en nalatenschap. Moedig je gast aan om tijdens de terugblik op het verhaal vragen te stellen aan de leerlingen.

Zeg: Maarten Luther staat bekend als de vader van de Reformatie, het brandpunt van onze studie. Maarten was niet alleen een groot geleerde en theoloog, maar ook een musicus. In zijn jeugd bespeelde hij de luit en later veranderde hij de manier waarop de muziek gebruikt wordt in de aanbidding. Maarten wilde de hele gemeente en niet slechts een paar mensen bij de liederen betrekken.

INTERVIEW

Introduceer je gast en vraag hem of haar om wat te vertellen over de rol die muziek in de aanbidding speelt. Neem ruim de tijd voor de discussie en moedig je leerlingen aan om gebruik te maken van het interview op bladzijde 9 van hun lesmateriaal, waarin verschillende nuttige geheugensteuntjes en vragen worden aanreikt.

WAKKER-HET-VUUR-AAN-BIJBELTIJD

Laat de leerlingen bij elkaar zitten om Bijbeltijd te houden. Vraag ze om een samenvatting te geven van de dingen die in de voorgaande twee lessen zijn

besproken.

LEES

Romeinen 1:16-17.

Vraag: Wie bezit de kracht om redding te brengen? Hoe? Welke rol speelt geloof in redding?

Zeg: De brief aan de Romeinen, geschreven door Paulus en geïnspireerd door de Heilige Geest, is een argument om te bewijzen dat het ons geloof is - en niet de dingen die wij doen, uit wat voor familie wij komen of waar wij vandaan komen - dat ons uiteindelijk rechtvaardig maakt voor God. Maar waarin moeten we precies geloven?

(Als er tijd voor is, en als de leerlingen er oud genoeg voor zijn, lees je nu Romeinen 5:1-10 voor.)

Volgens Romeinen 5 gaat het niet om geloof in ONZE werken, maar om geloof in HET werk van Jezus Christus. Onze zonden tegen God eisen zijn gerechtigheid en verdienen zijn boosheid en onze eeuwige afscheiding van Hem. Om die reden zond God zijn eigen Zoon als onze plaatsvervanger. Hij nam de straf die wij verdienen op Zichzelf en stierf voor ons aan het kruis. Daarom zegt de Bijbel in 2 Korintiërs 5:21: 'Want Hem Die geen zonde gekend heeft, heeft Hij voor ons tot zonde gemaakt, opdat wij zouden worden gerechtigheid van God in Hem.'

Als we ons vertrouwen in het offer van Jezus stellen, wordt onze positie als zondaar en crimineel voor God veranderd. Hij verklaart ons rechtvaardig en onschuldig. God vervangt onze onvolmaaktheid door het volmaakte leven, de dood en de opstanding van Jezus. Dit wordt rechtvaardiging genoemd. Het betekent dat we ons nooit meer zorgen hoeven te maken over onze positie voor God, precies zoals Romeinen 5:1 dat zegt: 'Wij dan, gerechtvaardigd uit het geloof, hebben vrede bij God door onze Heere Jezus Christus.'

DISCUSSIE

Voel jij je beter of slechter nu je weet dat je gerechtvaardigd wordt door jouw geloof in Jezus, en niet door jouw eigen goede werken? Waarom?

HANDENARBEID-AANDENKEN - PROJECT 'EEN VASTE BURCHT'

Verwijs de leerlingen naar de bladzijden 10 tot en met 12 van hun lesmateriaal voor instructies en sjablonen.

AFSLUITEND GEBED

Lieve Jezus, wat een opluchting om te beseffen dat U alles hebt gedaan wat noodzakelijk is om ons te bewaren voor de eeuwige afscheiding van U. Dank U wel dat U de straf voor onze zonde op Zich hebt genomen en dat U ons bekleed hebt met uw gerechtigheid. Amen.

VOORUIT PLANNEN

Tijdens de activiteit van volgende week, genaamd PLAKBRIEFJES!, zullen je leerlingen rondwalen door het hele gebouw. Bestudeer de activiteit en zorg ervoor dat je de toestemming en de mogelijkheden hebt om deze activiteit uit te voeren. Bereid je ook voor op een aantal bemoedigende Bijbelteksten en neem een groot bord mee, waarop je die teksten kunt laten zien.

Les 4: De verandering in ons

BRANDPUNT

Gods genade beïnvloedt de manier waarop wij leven.

THEMA-VERSE

'En moge de God van de vrede Zelf u geheel en al heiligen, en mogen uw geheel oprechte geest, de ziel en het lichaam onberispelijk bewaard worden bij de komst van onze Heere Jezus Christus. Hij Die u roept, is getrouw: Hij zal het ook doen.' | Tesselonicenzen 5:23-24

VOORBEREIDING

Kom goed voorbereid, met meer dan genoeg memoblaadjes, voor de activiteit PLAKBRIEFJES!

DE VIJF SOLA'S

Leid je groep naar deze activiteit, de discussievragen en de illustratie, die je terug kunt vinden op de bladzijden 13 tot en met 15 van het lesmateriaal voor leerlingen.

WAKKER-HET-VUUR-AAN-BIJBELTIJD

Laat de leerlingen bij elkaar zitten om Bijbeltijd te houden. LEES: | Tesselonicenzen 5:23-24.

DISCUSSIE

Wat is de hoop van de schrijver van deze brief voor de mensen die Jezus volgen? Wat betekent het om geheiligd, om onberispelijk bewaard te worden?

Zeg: Laten we het voorafgaande gedeelte eens lezen vanaf vers 12, zodat we een aantal van deze vragen kunnen beantwoorden. (Lees | Tesselonicenzen 5:12-22.) De bevelen die hier worden gegeven zijn instructies, die duidelijk maken hoe christenen horen te leven als Jezus in hun hart is komen wonen. Ze leren ons specifiek hoe we om moeten gaan met allerlei soorten gelovigen die worstelen en die zwakheden hebben. Geheiligd worden betekent dus: steeds meer op Jezus gaan lijken. Zoals beschreven in dit Bijbelgedeelte, bestaat een van de manieren waarop we dit kunnen doen uit het leven en omgaan met onze kerkfamilie. Alles wat we doen moet andere mensen opbouwen en helpen, zodat ook Zij gaan groeien, net zoals jij groeit. Je gedrag en je houding zijn eveneens vruchten van een hart dat steeds meer op Christus gaat lijken. Dit wordt duidelijk in de verzen 16 tot en met 18. Zelfs als het leven moeilijk wordt, moeten we ons altijd verblijden en God danken.

DISCUSSIE

Hoe kan bidden zonder ophouden ons helpen om ons altijd, onder alle omstandigheden, te verblijden en God te danken? Denk je dat bidden ons ook kan helpen bij het omgaan met onze christelijke broers en zussen op een manier die God blij maakt? Hoe?

Zeg: Er staan veel opdrachten in dit Bijbelgedeelte. Als we de Bijbel lezen en naar alle dingen kijken die we wel moeten doen en die niet mogen doen, dan kan ons dat af en toe overweldigen. We kunnen ons dan afvragen hoe we God ooit tevreden kunnen stellen als er zoveel dingen zijn, waar we zo gemakkelijk in tekort kunnen schieten! Maar vers 24 geeft ons een geweldige belofte. Er staat: 'Hij Die u roept, is getrouw: Hij zal het ook doen.'

Voor ons betekent dat nog meer goed nieuws: Jezus redt ons niet alleen van de straf voor onze zonden door zijn offer aan het kruis. Als we Hem eenmaal als onze Redder hebben leren kennen, is Hij ook getrouw om ons te veranderen. Hij belooft ons dat Hij ervoor zal zorgen dat al zijn kinderen steeds meer op Hem zullen gaan lijken - zelfs als we worstelen of fouten maken.

Vraag: Word je bemoedigd door deze belofte? Waarom wel of waarom niet? Kun jij je een moment in je leven herinneren waarop God Zich aan zijn belofte heeft gehouden en Hij jouw houding of jouw daden heeft veranderd?

ACTIVITEIT- PLAKBRIEFJES!

Geef elke leerling 5 tot 10 zelfklevende memoblaadjes. Vraag ze om de verzen op het bord te lezen. Laat ze vervolgens als groep nadenken over een aantal simpele, bemoedigende manieren om deze waarheden met andere mensen te delen. Als je bijvoorbeeld Psalm 139:13-14 gebruikt, kun je schrijven: 'God heeft jou ontzagwekkend wonderlijk gemaakt.' Geef de leerlingen de opdracht om op elk memoblaadje een bemoedigend zinsgedeelte of kort vers te schrijven. Als iedereen daarmee klaar is, vraag je de leerlingen om door het gebouw te 'sluipen' en de plakbriefjes op zichtbare plaatsen achter te laten.

KRAAK DE CODE! WERKBLAD

(In het Engels.) Verwijs de leerlingen naar bladzijde 16 van hun lesmateriaal.

GEBED

Hemelse Vader, dank U wel voor uw trouw aan ons en uw geweldige belofte om ons te heiligen. Help ons om te groeien en in uw waarheid te wandelen, zodat we elke dag meer op Jezus gaan lijken. In uw heilige naam. Amen.

Beste ouders,

Beste ouders,

Vandaag, tijdens de zondagsschool, heeft uw kind naar een dvd van De Fakkeldragers gekeken, waarin het leven van Maarten Luther werd afgeschilderd, de Duitse monnik en professor in de theologie, die de Reformatie in gang heeft gezet. Maarten had een veelbelovende carrière als jurist voor zich, toen een levensbedreigende storm hem dwong om eens diep na te denken over zijn positie voor God. Hij beloofde plechtig dat hij God voorgoed zou dienen en sloot zich al snel daarna aan bij een Augustijner klooster.

Ondertussen, toen de schatkist van de kerk in Rome in rap tempo af begon te nemen, nam de verkoop van aflaten toe, speciale ontheffingen, zodat zielen minder tijd hoefden door te brengen in het vagevuur. In Maartens ogen was het echter niet mogelijk om door geld of goede werken gered te worden. Dat was volgens hem alleen mogelijk door geloof.

Toen Maarten bezwaar aantekende tegen de praktijk van de verkoop van aflaten en hij zijn 95 stellingen ophing, had hij nooit kunnen vermoeden dat zijn actie de wereld voorgoed zou veranderen.

Tijdens onze lessen zullen we ons richten op Gods kracht, die in staat is om alles te veranderen en zullen we de waarheden van het evangelie onderzoeken. We hopen dat deze ervaring van grote betekenis zal zijn voor uw kind. Als u nog vragen of opmerkingen hebt, aarzel dan alstublieft niet om ons daarover te benaderen.

Met vriendelijke groeten,

Sleutelfiguren in het leven van Maarten Luther

MAARTEN LUTHER (1483-1546)

Als Duits hoogleraar, theoloog, componist, priester en voormalige monnik was Luther een oorspronkelijke geest in de Reformatie. Een bijna-dood-ervaring had tot gevolg dat hij zijn rechtenstudie opgaf en Augustijner monnik werd. Zijn nieuwe inzicht in redding door geloof en niet uit werken, zijn theologische conflict over het gebruik van aflaten en de overtuiging dat de Schrift en niet de kerk het hoogste gezag heeft, brachten hem ertoe om zijn 95 stellingen openbaar te maken. Deze leidden tot de Reformatie. Luther was een productief schrijver, vertaalde de Bijbel in het Duits en trouwde met de voormalige non Katharina von Bora, waarmee hij zijn breuk met Rome eens voor altijd duidelijk maakte. Later in zijn leven trok Luther er veel tijd voor uit, om de Reformatie te leiden. In bepaalde gevallen faalde hij daarin. In andere gevallen had hij succes. Hij stierf op 62-jarige leeftijd in Eisleben, tevens zijn geboorteplaats, aan een beroerte.

HANS LUTHER (1459-1530)

De vader van Maarten werkte in de kopermijnbouw. Als boerenzoon was Hans op zoek naar sociale stijging en had hoge verwachtingen van zijn zoon. Hij oefende druk uit op Maarten om jurist te worden.

PHILIPP MELANCTHON (1497-1560)

Geboren als Philipp Schwartzertd was deze Duitse hervormer en medewerker van Maarten Luther de eerste systematische theoloog van de Reformatie. Zoals destijds gebruikelijk was onder de humanisten nam hij de nieuwe naam Melancthon aan (een Griekse vertaling van Schwartzertd, wat 'zwarte aarde' betekent.) Melancthon staat vooral bekend om zijn werk de Augsburgse Belydenis, dat beschouwd wordt als het belangrijkste document van de Reformatie.

FRATER JOHANN TETZEL (1465-1519)

Deze rooms-katholieke Duitser, een Dominicaanse frater en prediker, was generaal subcommissaris voor de aflaatprediking in Duitsland. In die hoedanigheid deelde hij aflaten uit in ruil voor geld - een praktijk waar Luther openlijk tegen protesteerde en die hem uiteindelijk inspireerde om zijn 95 stellingen te schrijven. In zijn laatste jaar als generaal subcommissaris werd Tetzal beschuldigd van oplichting (hoewel hem later vergiffenis werd geschonken). Hij trok zich vol schaamte terug in een klooster in Leipzig en overleed daar.

HERTOG FREDERIK DE WIJZE (1463-1525)

Als keurvorst (soeverein) van Saksen wist deze diplomaat en verzamelaar van katholieke relikwieën gedurende zijn bewind de vrede te bewaren in zijn staatsgebied. Hij richtte eveneens de universiteit van Wittenberg op. Hoewel hij weinig persoonlijk contact had met Luther en katholiek bleef, beschermde hij Luther tegen de paus en de keizer en droeg hij de idealen van de Reformatie een warm hart toe.

JOHANNES VON STAUPITZ (1460-1524)

Deze theoloog, universiteitsprediker en vicaris-generaal van de orde der Augustijnen hield toezicht op Luther tijdens diens meest geestelijke, voorbereidende fase. Staupitz overleed als een Benedictijnse monnik en verwierp de Reformatie. In zijn laatste brief aan Luther schreef hij hem dat hij verbitterd was over de koers van de Reformatie en over de vernietiging van de kerkelijke eenheid.

GEORGE SPALATIN (1484-1545)

George Burkhardt nam de naam Spalatin aan, een Latijnse versie van zijn geboorteplaats, Spalt. Als succesvol humanist en wetenschapper trok Spalatin de aandacht van Frederik de Wijze, die hem aanvankelijk in dienst nam als huisonderwijzer van zijn neef. Aan het begin van de Reformatie deed Spalatin dienst als adviseur van Frederik en als boodschapper en bemiddelaar tussen Frederik en Luther. Hoewel hijzelf geen interesse had in theologie, hielp Spalatin Luther met de start van de Reformatie en steunde hij hem.

PAUS LEO X (1475-1521)

Geboren als Giovanni de Medici maakte paus Leo X deel uit van een rijke en voornamelijk familie in het culturele centrum van Italië. Als extravagante paus en liefhebber van kunst nam Leo het initiatief tot de bouw van enorme projecten in het Vaticaan. Zijn controversiële manier van financieren van deze gebouwen, namelijk door de verkoop van aflaten, veroorzaakte indirect de Reformatie.

KARDINAAL GIROLAMO ALEANDRO (1480-1542)

Als Italiaans kardinaal en een van de machtigste mannen van de kerk, trad Girolamo Aleandro op als afgezant van paus Leo X. Hij verzette zich keihard tegen de hervormers, wat af en toe leidde tot hun dood. Tijdens de rijksdag van Worms pleitte hij voor de meest extreme maatregelen tegen Luther en diens leer, maar uiteindelijk lukte het hem niet om de voortgang van de Reformatie een half toe te roepen.

JOHANNES MAIER VON ECK (1486-1543)

Bekend als Johannes Eck was deze Duitse scholastische theoloog een prominente verdediger van het katholicisme gedurende de Reformatie. Hoewel hij een boerenzoon was, ontving Eck een indrukwekkende scholing onder toezicht van zijn oom, een priester. Hij werd hoogleraar, priester en een briljant redenaar, die zijn talenten gebruikte om het pausdom te verdedigen. Na de debatten van Leipzig werd Eck de meest prominente tegenstander van Luther. Een groot deel van zijn leven besteedde hij aan het aanvallen van Luther en andere tijdgenoten die stredden voor de Reformatie.

KAREL V (1500-1558)

Met 19 jaar ging de heerschappij over het grootste deel van Europa over op Karel V, zoon van Filips I, waarmee hij in feite de rijkste en machtigste man van zijn tijd werd. Hij werd in 1519 aangesteld als keizer van het Heilige Roomse Rijk. Hoewel hij een vrome katholiek was, die afkerig stond tegenover de leer van Luther, stond Karel V toe dat de Reformatie zich kon ontwikkelen, om Rome op die manier te destabiliseren en het rijk onder zijn heerschappij te verenigen.

Middeleeuwse monnik: de wereld van Maarten Luther

Maarten Luther en de mensen uit zijn tijd waren getuige van een van de grootste keerpunten in de westerse beschaving. Hoewel dat voor een groot deel te maken had met de invloed van Luther zelf, zaten deze veranderingen er al geruime tijd aan te komen. Verstedelijking, de opkomst van nieuwe technieken, destabilisatie van Rome als politieke macht, de interesse voor kunst en klassieke werken in de wedergeboorten van Europa en de onrust onder de boerenstand: dit alles zou zijn hoogtepunt bereiken in deze eeuw van onderzoek, revolutie en secularisme.

Luther daarentegen accepteerde deze verandering nooit ten volle. Als middeleeuwer in hart en nieren droeg Luther zijn leven lang het zeer realistische bijgeloof, de vroomheid, de geleerdheid en de algemene wereldbeschouwing van dit tijdperk met zich mee. Hieronder worden een aantal onbetwistbare eigenschappen van deze periode opgesomd.

STAATSBESTUUR EN POLITIEK

Het politieke landschap van de wereld van de late Middeleeuwen was complex. Europa was opgedeeld in veel staten met elk een eigen stelsel van bestuur. Het ging voornamelijk om stadsstaten en soevereine staatsgebieden die bestuurd werden door prinses, hertogen of keurvorsten. Terwijl het meest voorkomende stelsel van de vroege Middeleeuwen het leenstelsel was, waarin koningen, leenheren en de hogere adel al het land en het volk binnen hun staatsgebieden bestuurden, begon dit stelsel met de opkomst van de handelsklasse en de boerenopstanden te tanen.

Ook Rome speelde een grote rol in de wereldheerschappij, omdat elk staatsgebied in veel opzichten onderworpen was aan het gezag van de paus. Burgeroorlogen, conflicten en spanningen onder de staten waren gebruikelijk, maar de grootst waarneembare dreiging voor Europa was de opkomst van het Ottomaanse rijk, dat in Luthers leven in feite al een eind had gemaakt aan het Byzantijnse rijk en een groot deel van het Midden-Oosten in handen had.

GODSDIENST

Terwijl heidense godsdiensten gestaag werden uitgeroeid in hun praktijken, was het rooms-katholicisme duizend jaar lang de heersende godsdienst van het westen. Alle Europese landen, waaronder Duitsland, waar Luther woonde, onderwierpen zich aan de kerk. Kloostergemeenschappen en -orden voor zowel mannen als vrouwen bestonden overal in Europa en vormden voor velen de beste kans op een fatsoenlijke opleiding en een goed leven. Joodse

minderheden leefden ook in Europa, maar werden vaak vervolgd, verbannen en gewelddadig bedreigd door hun christelijke naasten.

CULTUUR

De late Middeleeuwen waren getuige van de opkomst van diverse wedergeboorten, het humanisme, imperialisme, de kolonisatie en ontdekkingsreizen. Mensen binnen de boerenstand, zoals Maartens eigen vader, begonnen meer sociale mobiliteit te ervaren. Het onderwijs werd toegankelijker en met de uitvinding van de boekdrukkers nam de behoefte en het verlangen naar het gedrukte woord toe, waardoor het culturele landschap veranderde. (De Reformatie kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de boekdrukkers.) Verstedelijking gaf eveneens de aanzet tot sociale mobiliteit. Vrouwen begonnen in deze periode meer vrijheid en macht te krijgen en ontvingen mogelijkheden in de handel, het onderwijs en de godsdienst.

Diepgeworteld bijgeloof, vermengd met christelijk mysticisme, was heel gangbaar onder het gewone volk. Bovennatuurlijke overtuigingen met betrekking tot heksen, vloeken en directe aanvallen van de duivel en zijn demonen verklaren de ontberingen van het dagelijkse leven. De adel, ridders en landeigenaren bezaten uitgesproken

Maarten Luther Tijdlijn

1483

Maarten Luther wordt geboren in Eisleben, Saksen. Een jaar later verhuist de familie naar Mansfeld.

1505

Luther belooft plechtig monnik te zullen worden en sluit zich aan bij de orde der Augustijner kluizenaars.

1507

Luther wordt tot priester gewijd en geeft zijn eerste mis.

1512

Luther behaalt zijn doctoraat en verlaat het klooster om les te geven in Wittenberg.

1515

Luther geeft een lezing over de brief aan de Romeinen; hij wordt aangesteld als districtsvicaris over tien kloosters.

1517, 31 okt.

Luther verspreidt 95 stellingen tegen aflaten.

1518

Luther verschijnt voor kardinaal Cajetanus in Augsburg, maar weigert zijn overtuiging op te geven; Frederik de Wijze neemt Luther in bescherming en weet te voorkomen dat hij aan Rome wordt uitgeleverd.

1519, juli

Luther debatteert met Johannes Eck in Leipzig en ontkent dat de paus en de concilies de hoogste autoriteit bezitten.

1520

Luther schrijft Aan de christelijke adel, De Babylonische gevangenschap van de kerk en Over de vrijheid van een christen; hij verbrandt de bul van de paus en het canoniek recht.

1521

Luther wordt geëxcommuniceerd. Op de rijksdag van Worms weigert hij zijn geschriften terug te nemen en wordt hij schuldig bevonden aan ketterij en vogelvrij verklaard. Hij wordt 'ontvoerd' en verborgen gehouden in kasteel de

Wartburg, waar hij het Nieuwe Testament in het Duits begint te vertalen.

1522

Luther komt uit zijn schuilplaats te voorschijn en keert terug naar Wittenberg.

1525

Luther schrijft Tegen de rovende en moordende horden, trouwt met de voormalige non Katharina von Bora, schrijft De geknechte wil tegen Erasmus, een mede-hervormer.

1527

Luther schrijft 'Een vaste burcht'; gaat met Zwingli in debat over het Avondmaal.

1529

Luther en Zwingli komen tijdens een colloquium in Marburg niet tot overeenstemming over het Avondmaal.

1532

Luther krijgt een Augustijner klooster in Wittenburg cadeau als woning.

1536

Luther ondertekent het verdrag van Wittenberg met betrekking tot het Avondmaal, maar de Zwinglianen accepteren het niet.

1537

Luther ondertekent de Schmalkaldische artikelen als zijn 'theologische testament'.

1546

Maarten Luther overlijdt aan een beroerte in zijn geboorteplaats.

Afleveringen van De Fakkeldragers

WILLIAM BOOTH
Oprichter van het Leger des Heils

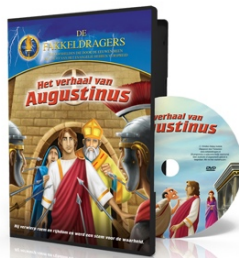
WILLIAM TYNDALE
Bijbelvertaler

GLADYS AYLWARD
Zendinge naar China

JOHN BUNYAN
Auteur van De christenreis

AUGUSTINUS
Theoloog uit de vroege kerk

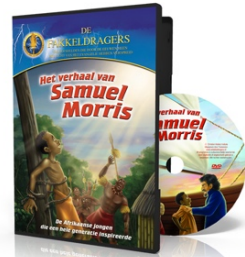
JIM ELLIOT
Zendinge naar Ecuador

ERIC LIDDELL
Olympisch atleet en zending

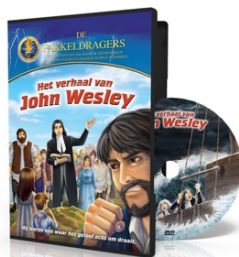
PERPETUA
Martelares uit de vroege kerk

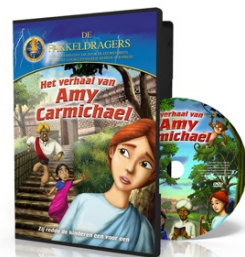
SAMUEL MORRIS
Een prins die zendinge werd

RICHARD WURMBRAND
Oprichter van de Stem der Martelaren

JOHN WESLEY
Oprichter van de Methodistenbeweging

AMY CARMICHAEL
Zendinge naar India

ROBERT JERMAIN THOMAS
Bijbelmokkelaar naar Korea

MAARTEN LUTHER
Duitse monnik die de Reformatie liet ontvlammen

Antwoorden op de vragen in het lesmateriaal voor leerlingen

Reformatie Retoriek, blz. 7

Paus Leo X: "God heeft ons het pausdom gegeven. Laten we er daarom plezier aan beleven."

Philipp Melanchthon: "We moeten de waarheid zoeken, liefhebben, verdedigen en ongewijzigd verkondigen."

Johannes Eck: "Ik weet niet of de duivel zich in een kist of onder Luthers toga bevindt; maar het lijdt geen twijfel dat het een van beide is."

Maarten Luther: "Hier sta ik, ik kan niet anders."

Johann von Staupitz: "De wereld haat de waarheid. Op grond van die haat werd Christus gekruisigd..."

Johann Tetzel: "Zodra het geld in het kistje klinkt, het zieltje uit het vagevuur springt."

Karel V: "Geef me de naam van een keizer, die ooit geraakt werd door een kanonskogel."

Filmbeelden door elkaar, blz. 8

3 Maarten onderwijst aan de universiteit van Wittenberg.

6 Maarten staat terecht omdat hij de leer van de kerk bestrijdt.

7 Maarten, een vogelvrijverklarde, wordt 'ontvoerd'.

5 Maarten spijkert zijn 95 stellingen aan de kerkdeur van Wittenberg.

8 Maarten duikt onder in kasteel de Wartburg en blijft schrijven.

2 Maarten begrijpt dat zijn redding uit Gods genade is.

4 De kerk verkoopt aflaten voor de vergeving van zonden.

1 Maarten vreest voor zijn leven in een storm.

De vijf sola's, blz. 13

Sola Scriptura   Gods Woord - de Bijbel - is ons hoogste gezag. (De Schrift alleen)

Sola Fide   We kunnen niets doen om gered te worden, dan door geloof in Jezus alleen. (Geloof alleen)

Solus Christus   We vertrouwen uitsluitend op Jezus als onze Redder.
We kunnen niet gered worden door middel van goede werken. (Christus
alleen)

Sola Gratia   God redt ons uitsluitend op basis van genade en niet op
grond van iets goeds dat wijzelf doen, gedaan hebben of in de toekomst zullen
doen. (Genade alleen)

Soli Deo Gloria   We zijn geschapen om God te verheerlijken. (De
heerlijkheid van God alleen)

Kleurplaat - 5

***Maarten Luther blijft moedig, ook als hij terecht staat.
"Hier sta ik, ik kan niet anders."***